16. Рябошапко Л. Українська держава та національні меншини: поступ до взаємної толерантності. *Віче.* 2008. URL: http://veche.kiev.ua/journal/1243/
17. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання (Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти) : хрестоматія. Чернівці: Книги–XXI, 2005. 306 с.

The article deals with modern approaches to understanding the essence of parity democracy. The basic parameters of such a model of democracy are determined. The components of the implementation mechanism of parity democracy in Ukraine are analyzed, namely: political, legal, institutional, and organizational. The strategic vectors of improvement of Ukrainian multi-confessional relations, ethnonational interaction, further introduction of gender equality and the development of civil society are determined.

Keywords: *parity democracy, gender equality, interconfessional tolerance, zero tolerance, polyconfessional state, civil society.*

УДК 324:316(477)

Пехник А.В., НУ «ОЮА»

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Дослідження ризиків стає особливо актуальним в умовах модернізації методів управління державою та в процесі подальшої демократизації в політичній сфері. Необхідно розробити методологію аналізу сучасного політичного процесу з урахуванням невизначеностей та ризиків, що дозволяє розкрити та пояснити причини та фактори ризиків. Однак, до сьогодні здійснюються тільки спроби визначення ризику в окремих галузях життєдіяльності людини та напрямків розвитку суспільства.

Ключові слова: *політичний процес, політичні ризики, демократизація, модернізація.*

Постановка проблеми. Дослідження ризику – це спроба адаптуватися до умов глобалізованого світу. Необхідність вивчення ризиків в політиці та політичних ризиків пов'язана з потребою аналізувати, прогнозувати та моделювати розвиток політичних процесів з метою збереження державності та реалізації власних інтересів. Ризик стає об'єктом дослідження в різних науках. Найбільше на сьогодні еконо-

мічних праць, саме вони вивчають ризик, пов'язаних з інвестиціями, страхуванням, фінансовою діяльністю, ризиком у підприємницькій діяльності, в банківській сфері, причому під ризиком розуміється небезпека понести збитки. Менш численні відповідні дослідження в філософії, правозастосовчій практиці, соціології, психології, які розглядають ризик як форму прояви поведінки людини. Слід вказати, що ризик в політиці може включати не тільки політичну складову, а й широке коло економічних, організаційних, соціальних, психологічних, маніпуляційних та інших дій, він є ширшим за змістом категорії «політичний ризик».

Метою даної статті є визначення необхідності дослідження політичних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни сучасного світу, зростання елементів непередбачуваності в суспільному житті, невизначеність природи політичних процесів, потреба пошуку засобів, що дозволяють враховувати фактори невизначеності в здійсненні політичної діяльності зумовлюють доцільність дослідження механізму взаємозв'язку ризику і технологій реального здійснення політичного процесу. Процеси глобалізації супроводжуються ризиком в усіх сферах діяльності в силу невизначеності, суперечливості та неоднозначності природи цих процесів. Суттєвими факторами політичного ризику, поряд із зазначеним обмеженням суверенітету національної держави, є ризики в діяльності урядів, які приймають рішення, а також актуалізація екологічної небезпеки, зростання цін на енергоресурси, міжнародні тенденції руху капіталів, світова торгівля наркотиками, зростання тероризму та ін. Для того щоб впливати на чинники ризику, необхідно ретельно досліджувати їх.

Необхідність вивчення ризиків в політиці пов'язана з потребою аналізувати, прогнозувати та моделювати розвиток політичних процесів з метою збереження державності та реалізації власних інтересів. І якщо філософія, синергетика ставлять проблему, то вивчення ризику покликане її вирішувати, допомогти адаптуватися до ситуації невизначеності.

М. Левченко визначає, що «структура дослідження політичного ризику включає чотири етапи: комплексний аналіз сфери дослідження; системне оцінювання чинників політичного ризику; прогнозування політичного ризику; управління політичним ризиком» [2]. І з цим слід погодитися.

Категорія «політичний ризик» з'явилася в лексиконі зарубіжних транснаціональних компаній і банків, які зазнали істотних фінансових втрат на зарубіжних ринках, особливо в країнах з так званою перехідною економікою. Ризик вивчався для оцінки соціальної та політичної ситуації в країнах можливого вкладення своїх інвестицій. Під політичним ризиком розумілися ризики, яким піддавалася діяльність компаній в інших країнах, оцінювалися як погіршення економічної діяльності суб'єктів на зарубіжних ринках в результаті впливу політичних чинників: конфліктів, нестабільності, зростання націоналізму, фундаменталізму. В усіх випадках мова йде про негативний вплив політичних причин на економіку. Таке розуміння політичного ризику закріпилося в сучасній політичній науці. Але, слід зазначити, що така позиція є дуже вузькою та відображає тільки утилітарні інтереси та цілі країни-інвестора. А в залежності від мети можуть змінюватися й оцінка рівня ризику та підходи до дослідження факторів ризику.

Сучасна держава все більшою мірою стикається з необхідністю аналізу ризиків в різних аспектах не тільки зовнішньої, але й внутрішньої політики. Ринки, що розвиваються та демократизаційні процеси сприяють посиленню нестабільності політичного процесу. При цьому мова йде не тільки про революції, перевороти, зміни уряду і курсу, але й про ризики, які не становлять загрози для країни-інвестора, навпаки, є реальна загроза національній безпеці та політичній стабільності, яка обумовлена внутрішньополітичними процесами. Силові політичні рішення на національному рівні не обов'язково впливають на діяльність іноземних компаній, кардинально або істотно впливаючи на внутрішньополітичні процеси в економічній, політичній, соціальній та інших сферах.

Ризики в політичній діяльності в структурі ризикології є одним з головних дослідницьких об'єктів, тому, що багато різновидів економічних, психологічних, соціальних та інших ризиків в значній мірі пов'язані з політичною стабільністю та легітимністю органів влади. При вивченні реалізації політичного процесу теорія ризику займається проблемами особливостей його прояву в політичній діяльності, ризиками, пов'язаними з функціонуванням політичної системи, аналізом ступеня допустимості, соціальної прийнятності та виправданості, вибору оптимальних, доцільних технологій здійснення політики. Розробка методів, що дозволяють ефективно аналізувати, виявляти, розпізнавати, оцінювати ризики в політичній діяльності,

враховувати його в технологіях реалізації політичного процесу, – є необхідність, що диктується потребами сьогоднішнього дня. Але, незважаючи на це, проблема ризику в політичному процесі є для української науки не досить розвинутою.

У сучасній зарубіжній та вітчизняній літературі немає єдиного, загальноприйнятого визначення категорії «ризик». Залежно від сфери наукових інтересів авторів «ризиком» називають різні явища, стани та процеси. Але всі визнають, що ризик є багатозначним, поліаспектним та непередбачуваним феноменом різних процесів, в тому числі й політичного.

Проблематика політичного ризику стала об'єктом дискусійних досліджень в науці з кінця 60-х років XX століття. Але, спроби враховувати політичний ризик, викликаний діями окремих державних діячів або урядів, робилися ще в XIX столітті. Так, банкір Ротшильд так організував систему інформації про політичні події, що отримував повідомлення про них на кілька днів раніше, ніж уряд.

В науковий обіг термін «ризик» ввів американський дослідник Ф.Найт. На його думку, слід розрізняти невизначеність та ризик. «Ризик або ймовірність певною мірою доповнюють теоретичний аналіз дослідження емпіричних даних» [3, с. 22]. Велика кількість авторів використовують термін «ризик» як синонім невизначеності. У цьому випадку говорять про прийняття рішення в умовах невизначеності замість прийняття рішення в умовах ризику. Природно, що для цього є відповідні логічні підстави, тому, що ризик є одним з засобів подолання невизначеності та виникає лише в ситуації непевності в можливості досягнення передбачуваного результату.

В галузі політики, зокрема, це означає, що в умовах невизначеності суб'єкт політичного життя не має повної інформації про альтернативи рішення проблеми, їх корисності і йому не відомі ймовірності виникнення політичної ситуації, подій, на які впливає величезна кількість зовнішніх факторів. Саме в такій ситуації його дії стають ризикованими. Тобто, поняття «ризик» застосовується для позначення об'єктивної невизначеності, яка піддається нормуванню, тоді як поняття «невизначеність» необхідно для позначення не піддається нормуванню даності.

У політологічній, юридичній та філософської літературі існують різні підходи до розуміння співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в явищі «ризик». По-перше, поширена точка зору, згідно з якою ризик – явище, що має тільки об'єктивний зміст, оскільки

воно визначається незалежними від людей умовами. Ризик є формою опису реально існуючої невизначеності, її вираження в кількісних та якісних характеристиках та відповідає деяким об'єктивним закономірностям соціального життя. В цьому й полягає об'єктивність ризику, який існує незалежно від того, усвідомлюють суб'єкти політичного життя його наявність чи ні, враховують його чи ні у своїй діяльності.

Загалом, поняття «політичний ризик» з'явилося в лексиконі американських корпорацій в 1959 році після приходу до влади на Кубі Ф. Кастро. Сполучення «політичний ризик» можна зустріти практично в будь-якій публікації присвяченій проблемам сучасного суспільства та його політичного розвитку. Але, слід зазначити, що дослідницьких робіт по даній темі вкрай мало, що свідчить в першу чергу про брак аналітики, що зачіпає саме цю проблемну ділянку. Відповідно її недолік впливає на ефективність прийнятих політичних рішень. Це означає, що існує об'єктивне соціально-політичне замовлення на дослідження політичних ризиків: створення методик їх відбору та оцінки, а також вироблення способів його обліку і зниження при організації політичної діяльності.

Найбільше даний напрямок був розвинутий в США. Саме там, десь з кінця з 1950-х років, інтенсивно розвиваються різноманітні концепції та теорії, на основі яких й розглядаються проблеми політичного ризику. Це, насамперед, теорія модернізації, ідеї народного капіталізму, держави загального добробуту, неолібералізм, теорія глобалізації тощо.

Також, поштовхом для розвитку даного напрямку в політичній науці стало зародження системного підходу, кібернетики, математики та т.ін. Їх широке поширення в якості методологічного базису на соціально-політичні науки в 1950-60-х роках призвело до міждисциплінарного синтезу. В результаті чого настає бурхливий розвиток нових теорій та прикладних політичних досліджень, однією з яких в США стала концепція політичного ризику.

Розвиток американських досліджень в галузі політичного ризику зазнає кілька етапів, кожен з яких відображає специфіку внутрішньої та зовнішньої політичної ситуації і, певною мірою, досягнення прикладних управлінських та політичних наук. Можна виділити декілька етапів розвитку цієї теорії: «феномен зростання» (1950-60 роки), «розквіт» (1970-ті – початок 1980-х років), «важкі» (1980-ті роки).

На рубежі 1950-60-х років зароджується класична концепція політичного ризику. Традиційно її пов'язують з подіями на Кубі

1959 р., коли після приходу до влади Фіделя Кастро, власність іноземних компаній була націоналізована. Потім, в 1960-тих роках виникає ряд фундаментальних праць, в центрі уваги яких знаходяться питання оцінки та управління політичними ризиками. При цьому, під політичним ризиком розуміється, насамперед збиток, який несе корпорація внаслідок настання несприятливих політичних подій: націоналізації, конфіскації, політичних та стихійних заворушень. Мета досліджень тих років – дати рекомендації щодо захисту інтересів американських ТНК та їх фінансових ресурсів. Більшість цих робіт присвячено аналізу політичного ризику в діяльності корпорацій на міжнародному рівні. Тому, на даному етапі, суттєву роль у дослідженнях політичних ризиків відіграли численні теорії транснаціональних корпорацій, теорія організації, практичний досвід компаній щодо їхньої взаємодії із зовнішнім середовищем, а також теорії міжнародного бізнесу.

При цьому потреба в аналізі політичних ризиків посилювалася тим, що в умовах боротьби двох ідеологізованих систем: капіталістичної та соціалістичної – величезну роль набував саме політичний чинник. Розуміння цієї ситуації – одна з причин організації з кінця 60-х – початку 70-х років 20 століття спеціальних відділів аналізу політичного ризику в якості самостійних структурних підрозділів у західних ТНК. Розширення їх діяльності в країнах «третього світу» натрапляло на різні тенденції, які здійснювали несприятливий вплив на бізнес: націоналізація власності, експропріація, державні та військові перевороти, громадянські та партизанські війни, інші форми політичної нестабільності. Практичні потреби підприємницьких та владних кіл на Заході з управління капіталом, в умовах політичної нестабільності та розвиток теоретичних досліджень ризику призвели до розвитку цілої ринкової інфраструктури послуг з обслуговування потреб бізнесу в маніпулюванні ризиками.

В період 70-80-х років 20 століття в прикладному аналізі політичного ризику відбувається розширення фокусу дослідницької уваги. Даний етап пов'язаний з Ісламською революцією в Ірані 1979 року, яка змусила політичні та академічні кола західних країн переглянути концептуальні та прикладні підходи щодо забезпечення представництва інтересів Заходу в країнах третього світу. В цей період, який продовжився до середини 1980-х років, інтерес до проблематики політичних ризиків досягає найвищої фази, протее з часом згасає.

Третій етап настає в так звані «важкі» 1980-ті роки. В цей час проводиться пошук причин невдач застосування концепції політичного

ризику при аналізі розвитку різних політичних та економічних систем, і спроби переосмислення даних концепцій. Аналітики та політики переконалися в тому, що військово-політичні методи, включаючи диверсійні заходи проти керівництва різних держав, які традиційно використовуються американським урядом для захисту економічних інтересів своїх корпорацій, не завжди дають очікувані результати, і повинні використовуватися як вторинний фактор досягнення політичних цілей.

Тобто, стала потрібною розробка ефективних засобів, що дозволяють передбачити негативні події в політичній сфері та оцінити їх наслідки. Це призвело до того, що й до теперішнього часу для аналізу та прогнозування політичного ризику створена світова мережа спеціалізованих центрів як комерційного, так і некомерційного характеру. В західних країнах налічується більше ніж 500 таких організацій, переважна більшість яких знаходиться в США. Ці організації вивчають різні аспекти політичного ризику та готують пропозиції з управління політичним ризиком.

Проблеми політичного ризику, які потребують при оцінці його рівня урахування складного різноманіття різних політичних і соціальних факторів, відносяться до прикладної політології. Однак, управління політичним ризиком на сучасному рівні потребує відповідної наукової бази, в розвитку якої важлива роль належить фундаментальним дослідженням у галузі політичних наук, зокрема, працям, де розвиваються сучасні уявлення про політичні та соціальні процеси та їх закономірності. Це дослідження прикладної політології, де вивчаються питання стабілізації внутрішньополітичної ситуації і повинні враховуватися закономірності, які важливі і при оцінці політичного ризику.

У зарубіжній практиці питання прикладної політології досить часто розглядаються в літературі, присвяченій стратегічному плануванню та управлінню. Важливі положення щодо сутності політичного ризику містять в працях з прикладної політології таких авторів як Д.Абелла, В.Ашера і В.Оверхолга, І.Ансоффа, Г.Стейнера та багатьох інших. Серед радянських авторів, які розглядали політичні ризику можна назвати А.П.Альгіна, на думку якого дослідження місця та ролі ризику в процесах перебудови є одним з аспектів реалізації вимог про посилення уваги суспільних наук до практики, їх звернення до реальних завдань і потреб, які є актуальними в житті. В нашій країні також стали з'являтися публікації в цій галузі, деякі з яких вказані у списку використаних джерел.

Класична наука визначає ризик як об'єктивне явище, яке може бути зважене і яким можна керувати. З огляду на це ризики – це небезпеки технологій та природних лих. Ч.Стар та його послідовники (В.Р.Р. Аппулурі, Р. Бейт, М. Ватерстоун, В. Вернер, М. Дуглас, Дж. Едемс, В.Т. Ковелло, Л.А. Кул, М.Дж. Купер, Л.В. Лейв, В. Лейсс, В.В. Лоуренс, А. Моїссі, П.Ф. Річчі, Дж.В. Родрікс, В.Д. Роув, У. Хауптманнс, Дж. Хендмер, П. Штерн, Х.В. Файнберг, К. Чосьолко, М. Шубік та ін.) порушили проблему невідповідності сприйняття ризику науковими, промисловими та урядовими структурами з одного боку, та публікою з іншого. На їх думку, єдина проблема тут – реакція людей на ризик, яка здебільшого не є раціональною. Основні дискусії в рамках даної парадигми ведуться навколо поняття «приємного» («допустимого») ризику.

Соціально орієнтовані науковці (Р. Гроув-Вайт, С. Джасанофф, М. Дуглас, Дж. Едемс, Р. Котерн, Д. Мейо, Р.Д. Холландер, Д. Нелкін, М. Томпсон, С. Рейнер, К. Худ) прагнуть демістифікувати технічний аналіз ризику, посилити роль соціального захисту та збільшити значення політичної культури.

Психологія розглядає ризик як суб'єктивне явище, яке передбачає вибір в альтернативних ситуаціях (Б. Бремер, А. Вайкс, К. Худ, Д.К. Джонс, Х. Джофф, Н. Коган, М.Е. Волеш, С. Крімські, Х. Марголіс, Р.М. Трімпоп, Ф. Дж. Ятц). Окремими ризикологічними напрямками у психології є теорія перспективи («проспектів») А. Тверські та Д. Канемана, які проспектом називають «ставку» як «гру» з можливими результатами, та психометрична теорія прийняття рішень П. Словіка та Ю. Козелецького, згідно з якою люди схильні до раціональної поведінки. Тут ризик розглядається як елемент процесу прийняття та реалізації рішень, який звичайно пов'язується з вимірюванням ймовірності помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації з декількома альтернативами. Ризик прийняття індивідуальних рішень є мотивованим, доцільним. Ризик групових рішень є більш об'єктивним, проте деструктивні процеси в груповій динаміці досить часто знижують рівень групової взаємодії, що збільшує можливість необґрунтованого ризику. Таку особливість прийнято пояснювати феноменом групового мислення, на яку звертав увагу І. Джаніс.

У правознавстві ризик розглядається як подія, що створює безлад, наносить шкоду та яка дозволяє встановити, хто є жертвою, а хто – порушником (Ф. Евальд, К. Колеман, Дж. Саймон).

Економічна теорія досліджує ризик у контексті прийняття рішень. Проблему ризикованості підприємницької діяльності порушували ще класики сучасної економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, М. Вебер, Й. Шумпетер, Дж. М. Кейнс, Дж. Гелбрайт, К. Ерроу, Ф. Найт та ін. У сучасній західній економічній науці сформульовано дві теорії ризику: класичну (ризик як ймовірність нанесення збитків та втрати від обраного рішення та стратегії діяльності (Дж. Міль, І. Сеньойор)) та неокласичну (ризик – це ймовірність відхилення від поставлених цілей (А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Кейнс, К. Ерроу, Ф. Найт)).

При розгляді місця проблем політичного ризику в системі наукових знань особливої уваги заслуговує соціально-філософський аналіз цього поняття. Це важливо для забезпечення необхідної глибини розуміння змісту поняття політичного ризику та для розвитку сучасних уявлень про нього як певної наукової категорії. Наприклад, в роботах А.П.Альгіна представлена думка, що в цьому понятті відображені спільні риси, властиві категоріям пізнання людиною навколишнього середовища. Тому, при розгляді понять ризику і, відповідно, політичного ризику з методологічної точки зору доцільно аналізувати сутність та внутрішні протиріччя властивостей цих понять, пов'язаних з характеристикою діяльності, у тому числі політичною. Такий підхід до поняття ризику відкриває нові можливості для теоретичних досліджень, дозволяє ввести в поле зору філософського знання ті аспекти та нюанси соціальної реальності, людської діяльності, які досить важко виявити, але які створюють передумови для поглиблення змісту вже відомих категорій. З цих позицій можна аналізувати взаємозв'язок цього поняття з різними філософськими категоріями. Заслуговує на увагу, наприклад, взаємозв'язок поняття політичного ризику з такими категоріями як необхідність, випадковість, невизначеність, об'єктивність та суб'єктивність.

Слід зазначити, що в сучасній українській науці проблеми ризику, ризикології найбільш розробляються в економічному аспекті, а саме в напрямках розгляду інвестиційних ризиків, механізмів ризик-менеджменту, підприємницьких ризиків, господарської діяльності тощо. Цьому пласту присвячено досить багато грунтовних досліджень. Це праці таких вчених як М. Дамаскіна, А. Грищенко, М. Степура, О. Таран, Л. Бондаренко, О. Колот, Н. Скопенко, В. Кривошеїн.

Як правильно визначає В.Горбатенко, «до основних напрямів політичної ризикології, яка поступово стає надбанням прикладної

політології, відносяться: аналіз та оцінка некомерційних ризиків для міжнародного бізнесу; прийняття рішень в умовах соціально-політичної невизначеності; венчурні (ризиковані) політичні технології. Дослідження політичних ризиків потрібні насамперед органам виконавчої і законодавчої влади, які приймають рішення у країні чи регіоні, а також банкам, фірмам, організаціям, які планують інвестувати свої капітали в певні країни чи регіони» [1].

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Оцінюючи ступінь розробленості проблеми політичного ризику у сучасній науці та актуальності дослідження даного явища в сучасних політичних процесах, можна визначити, що дана проблематика заявлена та вивчається, перш за все, у філософському та соціально-економічному аспектах. Політологічний аспект дослідження цієї теми знаходиться лише на початковому стані. Теоретична нерозробленість проблеми ускладнює управління реальними політичними ризиками, оптимізацію, раціоналізацію практичної управлінської діяльності в політичній діяльності.

Бібліографічний список:

1. Горбатенко В. Політичні ризики: від теорії до практики. 2016. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pubpolpr_2016_2_4.
2. Левченко М. Політичний ризик як один із факторів впливу зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства. 2011. URL: http://www.evd-journal.org/download/2011/2011-2/Ek_visnyk_2_2011-53-57.pdf
3. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности. *Тезис*. 1994. № 5. С. 20-24.

Risk research becomes especially relevant in the context of modernizing the methods of government management and in the process of further democratization in the political sphere. It is necessary to develop a methodology for analyzing the current political process, taking into account uncertainties and risks, which allows disclosing and explaining the causes and factors of risk. However, to date, only attempts to determine the risk in certain areas of human life and the directions of development of society are being implemented.

Keywords: *political process, political risks, democratization, modernization.*